

O‘ZBEKISTONDAGI BANKLARINING CHAKANA KREDITLASH VA INVESTISIYA FAOLIYATINI BAHOLASH

ASSESSMENT OF RETAIL CREDIT AND INVESTMENT ACTIVITIES OF BANKS IN UZBEKISTAN

*University of Business and Science nodavlat oliy ta’lim muassasasi, dotsent
Kamoliddinov Ilxomjon Muxammadjonovich*

*University of Business and Science non-state higher educational institution,
associate professor*

Kamoliddinov Ilkhomjon Mukhammadjonovich

Annotatsiya: *Maqolada O‘zbekistondagi banklarining chakana kreditlash va investisiya faoliyatini baholash masalalari, yangi ish o‘rinlarini yaratish hisobiga bandlikni ta’minlash, insonlarning turmush farovonligini yuksalishiga xizmat qiluvchi omillar bilan bog‘liq masalalar ko‘rilgan.*

Kalit so‘zlar: *kredit, tadbirkorlik, ekologiya, biznes, investisiya, tadbirkorlik faoliyati, xorijiy investitsiyalar, investisiya tizimi.*

Аннотация: *В статье рассматриваются вопросы, связанные с оценкой розничного кредитования и инвестиционной деятельности банков Узбекистана, обеспечением занятости населения за счет создания новых рабочих мест, а также факторами, способствующими повышению благосостояния населения.*

Ключевые слова: *кредит, предпринимательство, экология, бизнес, инвестиции, предпринимательская деятельность, иностранные инвестиции, инвестиционная система.*

Abstract: *The article examines issues related to the assessment of retail lending and investment activities of banks in Uzbekistan, ensuring employment of the population through the creation of new jobs, as well as factors that contribute to improving the well-being of the population.*

Keywords: *credit, entrepreneurship, ecology, business, investment, entrepreneurial activity, foreign investment, investment system.*

Kirish.

Mamlakatimizdagi banklar faoliyatiga innovatsiyalarni joriy etish muammosi uzoq vaqtdan beri dolzarb bo'lib kelgan. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, olimlarning katta qismi ushbu muammoni ayrim turdagi innovatsiyalarni, ya'ni bank mahsulotlarini amalda joriy etish nuqtai nazaridan hal qilishga harakat qildi.

Shu bilan birga, banklarning mavjud kredit va investitsiya innovatsiyalarini baholash bilan bog'liq kam bo'lmagan dolzarb masalalar cheklangan doirada ko'rib chiqildi va muhokama qilindi[1].

Hozirgi kun talablaridan kelib chiqqan holda O'zbekistonda jismoniy shaxslarni plastik kartalar bo'yicha kreditlash amaliyoti, ya'ni overdraft krediti jismoniy shaxsning (mijozning) daromadlari to'g'risidagi ma'lumotlardan kelib chiqqan holda o'rtacha oylik ish haqining (pensiyaning) 3 barobarigacha bo'lgan miqdorda 12 oygacha bo'lgan muddatga qayta tiklanadigan (revolver) shaklda, overdraft shartnomasiga muvofiq bosqichma-bosqich qaytarish sharti bilan beriladi. O'z navbatida kreditlashdagi risklarni boshqarish maqsadida mijoz tomonidan tijorat bankiga overdraft olishga buyurtmanoma bilan birga pasport nusxasi, daromadlari to'g'risidagi ma'lumotlar ko'rsatilgan hujjatni (olayotgan ish haqi, pensiya va boshqa daromadlari miqdori to'g'risidagi ma'lumotnomani), eng asosiysi kredit oluvchining o'rtacha oylik ish haqining (pensiyaning) 3 barobarigacha bo'lgan miqdordan ko'p bo'lmagan miqdorda taqdim etadi. Natijada, hududlarda aholining mobil-banking yoki bank kartalariga asoslangan to'lov amaliyoti oshishiga va to'lov tizimining tezlashishiga olib keladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda respublikamizda banklarning kredit-investitsiya innovatsiyalarini baholash jarayonini tavsiflovchi konseptual kategoriyalarning o'zaro bog'liqligini o'rganish va aniqlashga yetarlicha e'tibor berilmagan. Ko'rib chiqilayotgan ta'riflar "bankning kredit va investitsiya innovatsiyalarining samaradorligi" va "bankning innovatsion faoliyati". MDH olimlari Achapovskaya M., Batrakova A.G., Stolbova M.I., Brendeleva E.A., Markova V.D., Lapidus L.V., Dovbenko M.V., Osik Yu.I., Dubrovina, Tolkacheva

S.A.ning ilmiy ishlari va boshqalar ilmiy izlanishlarda tahlil qilingan. Mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan Abdullaev O.M., Fattaxov A.A., Q.Ahmedov, Yoʻldoshev D.T. Ilmiy tadqiqotlar va boshqalar takror ishlab chiqarish jarayonida chakana kreditlarni taqsimlash jarayonini takomillashtirishda tadbirkorlik salohiyatidan samarali foydalanishning nazariy jihatlarini yoritadi.

Tahlil va natijalar.

Bunda bank kredit asosida innovatsion mexanizmni tanlaydi. Bu toifalar orasidagi munosabatlarni asosan xarakterlovchi bir qator shartlar bajarilgan taqdirda bank ushbu faoliyatda maʼlum darajadagi samaradorlikka erishishi mumkin.

Birinchi shart - tadqiqot tarkibiy qismi boʻlib, u bankning kredit va investitsiya innovatsiyalari samaradorligini shakllantirishning asosiy asoslari bilan bogʻliq. Ikkinchi va juda muhim shart - bu innovatsion faoliyat samaradorligining moʻljallangan darajasini shakllantirish uchun motivatsion asosdir.

Ikkinchi shartning dolzarbligi shundan iboratki, bank qaytarilish va samaradorlik tamoyillarini joriy etish asosida kredit berishga harakat qiladi. Bank innovatsion faoliyatining operativ va strategik tarkibiy qismlari taʼriflar oʻrtasidagi munosabatlarning uchinchi shartidir. Aynan shu komponentlar innovatsion gʻoyani amalga oshirish qobiliyatiga ega boʻlib, natijada iqtisodiy samaraga olib keladi, yaʼni samarali bosqich boshlanadi. Natijada, bankning kredit va investitsiya innovatsiyalarining samaradorligi darajasi uning paydo boʻlishida ishtirok etuvchi barcha tarkibiy qismlarning sifatiga bogʻliq. Demak, taʼriflar oʻrtasidagi munosabatlar shunday oʻrnatiladiki, uning ishtirokisiz bankning kredit asosida innovatsion texnologiyalarni oʻzlashtirishi mantiqiy emas[2].

Innovatsion bank faoliyatini bank faoliyatining umumiy natijasi va samaradorligiga qaratish muhimligi tadqiqot natijalarining tanqidiy tahlili bilan ham tasdiqlanadi. Metodologiya nuqtai nazaridan quyidagilar muhim ahamiyatga ega:

- ❖ kreditlash va investisiya faoliyatiga bank innovatsiyalarini joriy etish strategiyasiga asosiy yondashuvlarni belgilash;

- ❖ innovatsiyalar natijalarini tushuntirish va xodimlarning ish faoliyatini isbotlash;
- ❖ bank faoliyatiga innovatsion mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqish va joriy etish.

Oldinga qo'yilgan vazifa bugungi kun uchun juda murakkab, ammo o'ta muhim masala bo'lib, uni hal qilish kerak, chunki moliyaviy inqirozlarning kuchli to'lqinlari banklar hali innovatsiyalar fenomenini etarli darajada tushunishga erishmaganligining isbotiga aylandi. ularni amalga oshirish mexanizmlarini moslashtirishda tizimli yondashuv.

Albatta, banklar o'zining intellektual salohiyati, muayyan rivojlanish maqsadlariga erishish uchun o'ziga xos tamoyillar va vositalar majmuasi bilan ajralib turadi. Bundan tashqari, har bir alohida bank uchun tashqi muhit va bozordagi raqobatbardosh pozitsiyalarni yanada mustahkamlash va kengaytirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar har xil[3].

Shuningdek, Rossiya Federatsiyasi iqtisodiyotida ilm-fan taraqqiyotining tabiiy natijalarini hisobga olish kerak, buning natijasida kredit va investitsiyalarni amalga oshirish jarayonida bank mijozlariga xizmat ko'rsatishning interaktiv usuli jarayonlari rivojlanmoqda. Bank operatsiyalari. Bank va mijoz o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri aloqani istisno qiladigan innovatsion texnologiyalar ko'plab yordamchi banklarni topdi.

Fikrimizcha bankdagi innovatsion jarayonlarning iqtisodiy samaradorligini o'lchash nuqtai nazaridan bank innovatsiyalarini, xususan, kreditlash va investitsiya faoliyatidagi innovatsiyalarni joriy etish natijasida yuzaga keladigan qo'shimcha moliyaviy oqimlarni tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Yuqoridagi stsenariylardan biri va bankda amalga oshirishning tanlangan asosiy strategiyasi[4].

Kredit va investitsiya innovatsiyalarini joriy etish natijasida hosil bo'lgan qo'shimcha moliyaviy oqimlar quyidagi jadvalda ko'rsatkichlar tizimi orqali mijozlarga xizmat ko'rsatishning masofaviy texnologiyalari misolida keltirilgan.

Tijorat banklarining qo'shimcha moliyaviy oqimlarini baholash

algoritmi[3].

Indeks	Algoritm	Algoritm ta'rifi
Bankda innovatsiyalar kiritilgandan keyingi dastlabki moliyaviy oqim miqdori (IFP)	$IFP = AXO + RSK + PR + SSV$	AXO - ma'muriy xarajatlar RSK - mijozlar hisoblari bo'yicha xarajatlar PR - boshqa xarajatlar TCO - egalik qilishning umumiy qiymati
Umumiy egalik qiymati (TCO)	$SSV = YR + NR$	YR - aniq (to'g'ridan-to'g'ri) xarajatlar NR - yashirin (bilvosita) xarajatlar
Aniq (to'g'ridan-to'g'ri) xarajatlar (YAR)	$YR = L + B + OP + B + DO$	L - kredit va investitsiya operatsiyalarini amalga oshirish jarayonida mijozlarga masofaviy xizmat ko'rsatish texnologiyalari uchun dasturiy ta'minotdan foydalanish uchun litsenziyalar B - loyiha texnologiyasini amalga oshirish OP - kadrlar tayyorlash bo'yicha tadbirlarni amalga oshirish B - joriy etilgan texnologiyalarni saqlash DO - qo'shimcha uskunalar
Yashirin (bilvosita) xarajatlar (IO)	$NR = TI + ZPP + DV$	TI - texnologik o'zgarish ZPP - innovatsiyalarni amalga oshirishda ishtirok etadigan xodimlarning ish haqi DV - <u>qo'shimcha to'lovlar</u> (bonuslar) xodimlarga ish vaqtidan tashqari ishlar uchun
Bankda mijozlarga masofaviy xizmat ko'rsatishning yangi texnologiyalarini	$WFT = OD + DRR + DPR$	OD - operatsion daromad DRR - resurslarni taqsimlashdan olingan daromad

(DLT) joriy etish uchun kiritilgan moliyaviy oqim miqdori		DPR - resurslarni sotishdan olingan daromad
--	--	--

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bank krediti va investitsiya innovatsiyalarini amalga oshirishdan foyda, birinchidan, yangi texnologiyalarni ta'minlaydigan xarajatlarni kamaytirish, ikkinchidan, bank daromadlarini oshirish orqali olish mumkin. Bank xarajatlarining qisqarishi ham vaqt birliklarida, ham moliyaviy ko'rsatkichlarda o'lchanadi va unumdorlikning oshishi va bank operatsiyalarini amalga oshirish uchun vaqtni tejash bilan bog'liq [5].

Innovatsiyalarni joriy etish siklini moliyalashtirish muammosiga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunda bir qator ijobiy jihatlar O'zmilliybank tomonidan innovatsion bank uchun berilishi mumkin bo'lgan investitsiya kreditiga ega. Bu kredit turi, bir tomondan, yetarli darajada sifatli kafolatlar paketiga ega bo'lsa, ikkinchi tomondan, undan foydalanish samaradorligini ta'minlash maqsadida tashqi nazoratni nazarda tutadi. Davlatning tijorat bankining innovatsion rivojlanishidagi ishtiroki mamlakatning butun moliya sektoriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida banklarning kredit va investitsiya faoliyati quyidagilarga yordam beradi: yalpi ijtimoiy mahsulot va uning tarkibiy qismlari - yalpi o'sish sur'atlarini tezlashtirish. Kapital qo'yilmalar shaklida investitsiya jarayonini rag'batlantirish hisobiga korxonalarning asosiy fondlarini tezroq tiklash va modernizatsiya qilish, shu orqali xizmatlar sifati va raqobatbardoshligini oshirish; mahsuldorlikning o'sishi va boshqalar.

Uzoq muddatli kreditlar, shuningdek, turdosh tarmoqlarga samarali investitsiya talabining oshishiga olib keladi. Natijada yalpi ichki mahsulot va milliy daromadning o'sishining multiplikativ ta'siri mavjud. Milliy daromadning

o'sishi byudjetga soliq tushumlarining o'zgarishiga va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosat doirasida ko'zda tutilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish qobiliyatining oshishiga olib keladi. Shunday qilib, kreditni kengaytirish siyosatini amalga oshirish pul massasiga ta'sir qilishdan tashqari, boshqa makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ham ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. T.: "O'zbekiston", 2022 y.
2. Boltabayev M.R., Qosimova M.S., Ergashxodjayeva Sh.J., G'oyibnazarov B.K., Samadov A.N., Otajonov Sh.I. Kichik biznes va tadbirkorlik: O'quv qo'llanma. –T.: Iqtisodiyot, 2012. – 274
3. Mamadiyarov Z.T. Raqamli transformasiya jarayonida bank xizmatlarini masofadan ko'rsatishning metodologik asoslarini takomillashtirish. iqt. fan. dok. ... diss. Avtoreferat, Toshkent-2022. – 78 b.
4. Olim Sabirovich Kazakov, & Ilhom Mahamadjanovich Kamoliddinov. (2021). SOME QUESTIONS OF INCREASE OF EFFICIENCY IN ACTIVITY ENTERPRISE SUBJECTS. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(01), 160-169. <https://doi.org/10.37547/jcass/volume02issue01-a24>
5. Namangan viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.
6. stat.uz. sayti ma'lumotlari.